

УДК: 338.439

Р.В. Глібов

к.е.н.

Державний агроекологічний університет

АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовано процес реалізації продовольчої продукції в Україні. Запропоновані напрями удосконалення реалізації продукції.

Постановка проблеми

В сучасних умовах господарювання економічно стабільними є підприємства, які в процесі виробничої діяльності досягають мінімізації виробничої собівартості одиниці продукції. Проте в ринковому середовищі впровадження ряду заходів, направлених на економію витрат, не завжди є виправданим. На підприємствах може здійснюватися модернізація і модифікація виробництва, впровадження ресурсозберігаючих технологій, удосконалення систем оплати праці, широко використовуватися досягнення науково-технічного прогресу. Разом з тим, внаслідок необґрунтованої системи просування продукції від виробника до споживача може відбутися деструкція механізму нагромадження доданої вартості національними товаровиробниками, послаблення зв'язків між виробничими фазами суспільного відтворення, деформація структурних компонентів продовольчої сфери. Збалансований розвиток вітчизняних товаровиробників є одним з важливих пріоритетів сучасної аграрної політики. Вирішення питання пропорційного розвитку продовольчої сфери потребує врахування не тільки виробничих, але й маркетингових аспектів. Адже вітчизняні товаровиробники в сучасних умовах господарювання втрачають основну масу капіталу на стадії реалізації продукції. Недостатній обсяг капіталу загострює коло протиріч розвитку національних товаровиробників та ускладнює розв'язання проблеми продовольчої безпеки в контексті вступу України до Європейських структур.

Стан вивчення проблеми

Проблема формування продовольчого ринку розкрита у наукових працях багатьох науковців [1,2,3,4]. Разом з тим, результати їх досліджень розкривають, головним чином, проблеми формування продовольчого ринку з врахуванням таких його елементів, як виробництво та споживання. Безпосередньо процес реалізації продукції достатньою мірою не висвітлений.

Метою дослідження є процес реалізації сільськогосподарськими підприємствами продовольчої продукції та обґрунтування напрямів його

удосконалення в Україні. Для досягнення поставленої мети передбачалося вирішити наступні завдання:

- провести аналіз реалізації основних видів продукції рослинництва і тваринництва;
- вивчити основні канали реалізації продовольчої продукції;
- виявити напрями удосконалення реалізації продовольчої продукції.

Методика дослідження

За допомогою методів порівняння та аналізу проаналізовано основні канали реалізації продовольчої продукції та вивчено процес реалізації основних видів продукції рослинництва і тваринництва. Застосування абстрактно-логічного методу, а також методів індукції, дедукції, синтезу дозволило обґрунтувати напрями удосконалення реалізації продовольчої продукції.

Об'єктом дослідження є процес реалізації продовольчої продукції в Україні.

Результати досліджень

Підвищення економічної стійкості ринкових суб'єктів господарювання залежить від багатьох факторів. Проте найбільш вагомими на даному етапі економічного розвитку є ті, що впливають на формування кінцевих результатів фінансової діяльності товаровиробників, зокрема маркетинг, прозорість ринку, розвиток інфраструктури, податкова політика держави. Від синергетичної їх дії залежить ефективність реалізації основних видів продовольчої продукції, а отже, і маса нагромадження доданої вартості на поновлення процесу відтворення у продовольчому підкомплексі України.

Внаслідок звуження ринків збуту вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники змушені щорічно зменшувати обсяг реалізації продовольчої продукції (табл. 1).

Таблиця 1. Реалізація основних видів продукції рослинництва в Україні, тисяч тонн*

Види продукції	Роки							2004 р. у % до 1990 р.
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	
Зернові культури	18499	13109	10726	16967	18979	8999	16698	90,3
Олійні культури	2200	1424	2284	1517	1850	2562	2045	93,0
Цукрові буряки ¹⁾	43283	27942	10971	11353	9730	9568	11446	26,4
Картопля	1641	185	85	99	75	90	89	5,4
Овочі	4224	1074	536	434	385	393	358	8,5
Плоди та ягоди	1149	261	209	135	158	305	185	16,1

¹⁾ Включаючи цукрові буряки, передані на переробку як давальницька сировина

* за даними Держкомстату України

Дані табл. 1 свідчать, що у 2004 р. порівняно з 1990 р. обсяг реалізації зернових культур знизився на 9,7 %, олійних культур – на 7,0 %, цукрових буряків – на 73,6 %, картоплі – на 94,6 %, овочів – на 91,5 %, плодів та ягід – на 83,9 %. Разом з тим (якщо взяти за базу порівняння 1995 р.) відмічається тенденція до збільшення обсягів реалізації окремих видів продовольчої продукції, зокрема зернових культур (табл. 2).

Таблиця 2. Реалізація зернових культур за видами в Україні,
тисяч тонн*

Види продукції	Роки						2004 р. у % до 1995 р.
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	
Пшениця	7415	5364	10490	11850	2187	7746	104,5
Жито	426	437	781	906	329	761	178,6
Кукурудза	433	1046	809	1120	2512	2562	591,7
Ячмінь	2468	2910	3845	3983	2999	4562	184,8
Овес	121	291	335	341	345	294	243,0
Просо	67	174	121	85	133	141	210,4
Гречка	64	157	136	143	135	142	221,9
Рис	32	49	46	53	58	55	171,9
Зернобобові	178	155	226	303	180	294	165,2

* За даними Держкомстату України.

Так, у 2004 р. проти 1995 р. підвищився обсяг реалізації пшениці на 4,5 %, жита на 78,6 %, кукурудзи на 491,7 %, ячменю на 84,8 %, вівса на 143,0 %, проса на 110,4 %, гречки на 121,9 %, риса на 71,9 %, зернобобових на 65,2 %.

Зменшення обсягу реалізації основних видів продукції за останні 14 років відбулося не тільки рослинного, але й тваринного походження (табл. 3).

Таблиця 3. Реалізація основних видів продукції тваринництва в
Україні, тисяч тонн*

Види продукції	Роки							2004 р. у % до 1990 р.
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	
Худоба та птиця (у живій вазі), тис. тонн	4422	1896	969	666	797	935	860	19,4
Молоко та молочні продукти (у перерахунку на молоко), тис. тонн	18023	6766	2684	2802	2556	1994	2036	11,3
Яйця, млн. штук	8688	3642	2644	3287	4479	4610	4888	56,3

* За даними Держкомстату України.

Дані табл. 3 свідчать, що у 2004 р. проти 1990 р. знизився обсяг реалізації худоби та птиці (у живій вазі) на 80,6 %, молока та молочних продуктів (у перерахунку на молоко) на 88,7 %, яєць на 43,7 %. Зменшення

обсягів реалізації продовольчої продукції обумовлено посиленням експансіоністської політики країнами заходу щодо вітчизняних товаровиробників, недосконалою системою ціноутворення на продовольчу продукцію, зниженням купівельної спроможності населення, розривом економічним зв'язків з країнами колишнього СРСР, зниженням рівня конкурентоспроможності продукції, трансформації кон'юнктури продовольчого ринку тощо.

З метою більш глибокого дослідження проблеми реалізації продукції здійснено аналіз каналів реалізації основних видів продовольчої продукції в Україні (табл. 4).

Таблиця 4. Канали реалізації основних видів продовольчої продукції в Україні, %*

Види продукції	Роки							Відхилення
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	
Переробним підприємствам¹⁾								
Зернові культури	80,4	37,5	4,0	2,2	2,4	3,9	6,4	-74,0
Картопля	85,1	15,2	16,9	13,9	2,4	3,2	8,2	-76,9
Овочі	89,4	39,6	13,3	9,5	4,3	5,9	6,7	-82,7
Плоди та ягоди	86,8	40,4	16,1	10,8	10,5	12,9	10,5	-76,3
Худоба та птиця	94,8	46,1	21,6	31,3	28,0	29,1	29,2	-65,6
Молоко та молочні продукти	99,1	87,2	66,3	71,8	73,9	78,7	82,1	-17,0
Яйця	98,1	56,8	20,0	10,4	0,7	0,4	0,3	-97,8
На ринку								
Зернові культури	3,2	19,2	34,8	17,7	16,1	13,6	11,4	8,2
Картопля	9,4	42,7	44,8	26,4	28,3	21,1	18,4	9,0
Овочі	8,0	41,2	47,0	44,1	39,4	35,7	35,5	27,5
Плоди та ягоди	9,8	40,6	49,8	40,2	39,3	34,5	39,5	29,7
Худоба та птиця	1,8	26,2	38,4	27,1	22,2	19,6	18,2	16,4
Молоко та молочні продукти	0,1	8,9	21,2	9,4	8,0	6,1	4,7	4,6
Яйця	1,3	34,2	66,2	51,9	42,6	35,6	32,1	30,8
Населенню²⁾								
Зернові культури	13,2	30,3	20,6	16,1	11,4	10,1	6,9	-6,3
Картопля	5,2	32,2	20,4	15,9	14,7	10,5	7,6	2,4
Овочі	2,6	15,1	21,1	19,2	11,1	8,4	4,9	2,3
Плоди та ягоди	3,4	14,6	22,7	20,9	18,0	15,3	10,1	6,7
Худоба та птиця	3,3	16,4	31,9	21,8	15,4	11,7	7,0	3,7
Молоко та молочні продукти	0,8	3,1	7,5	5,1	4,2	3,4	2,2	1,4
Яйця	0,4	4,8	5,9	7,3	5,1	3,3	2,1	1,7
За іншими каналами								
Зернові культури	3,2	13,0	40,6	64,0	70,1	72,4	75,3	72,1
Картопля	0,3	9,9	17,9	43,8	54,6	65,2	65,8	65,5
Овочі	0,0	4,1	18,6	27,2	45,2	50,0	52,9	52,9
Плоди та ягоди	0,0	4,4	11,4	28,1	32,2	37,3	39,9	39,9
Худоба та птиця	0,1	11,3	8,1	19,8	34,4	39,6	45,6	45,5
Молоко та молочні продукти	–	0,8	5,0	13,7	13,9	11,8	11,0	–
Яйця	0,2	4,2	7,9	30,4	51,6	60,7	65,5	65,3

¹⁾ Включаючи організації споживкооперації.

²⁾ В рахунок оплати праці, включаючи реалізацію через систему громадського харчування.

* За даними Держкомстату України.

Як видно з табл. 4, протягом 1990–2004 рр. відбулися суттєві зміни в структурі каналів реалізації основних видів продовольчої продукції в Україні, зокрема знизилася реалізація продовольчої продукції сільськогосподарськими підприємствами переробним підприємствам. Одночасно відбулося суттєве збільшення реалізації продовольчої продукції за наступними каналами: населенню, на ринку та за іншими каналами. На сучасному етапі вагомим значення серед усіх каналів реалізації набуває останній. Це зумовлено цілим рядом причин: розрахунок за отриману продовольчу продукцію від сільськогосподарських підприємств бюджетні організації здійснюють з поточного рахунку вчасно, що дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам уникати безнадійної заборгованості; небажанням керівників сільськогосподарських підприємств погіршувати торговельні стосунки з керівниками бюджетних організацій, оскільки останні виступають стабільними покупцями, а отже забезпечують у довгостроковій перспективі попит на визначений обсяг продовольчої продукції; більш гнучкою ціновою політикою; вищою швидкістю обороту капіталу тощо.

Таблиця 5. Обсяг продовольчої продукції, виданої пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток), тисяч тонн.*

Види продукції	Роки					Відхилення
	2000	2001	2002	2003	2004	
Продукція сільського господарства, млн. грн.	747,6	1026,4	991,9	773,7	1071,4	323,8
Продукція рослинництва, млн. грн.	731,2	995,5	945,1	711,3	1026,5	295,3
Зернові культури	1516,8	2167,5	2376,8	1178,1	2090,8	574
Картопля	1,3	1,0	0,9	1,3	0,9	-0,4
Овочі	15,4	11,8	8,9	8,8	5,5	-9,9
Плоди та ягоди	1,4	0,7	0,4	3,6	0,8	-0,6
Продукція тваринництва, млн. грн.	16,4	30,9	46,8	62,4	44,9	28,5
Худоба та птиця	4,9	5,2	7,7	12,7	6,4	1,5
Молоко та молочні продукти	5,0	5,9	6,2	4,6	3,4	-1,6
Яйця, млн. шт.	1,3	4,4	4,5	3,8	3,4	2,1
У відсотках до загального обсягу реалізації						
Продукція сільського господарства	5,8	6,6	6,5	5,0	5,2	-0,6
Продукція рослинництва	8,5	9,7	9,5	7,2	7,8	-0,7
Зернові культури	14,1	12,8	12,5	13,1	12,5	-1,6
Картопля	1,6	1,0	1,2	1,5	1,0	-0,6
Овочі	2,9	2,7	2,3	2,3	1,5	-1,4
Плоди та ягоди	0,7	0,5	0,3	1,2	0,4	-0,3
Продукція тваринництва	0,4	0,6	0,9	1,1	0,6	0,2
Худоба та птиця	0,5	0,8	1,0	1,4	0,7	0,2
Молоко та молочні продукти	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0
Яйця	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

* За даними Держкомстату України.

Зменшення реалізації обсягу продовольчої продукції сільськогосподарськими підприємствами переробним підприємствам обумовлено також використанням певної частини продовольчої продукції

для видачі пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (табл. 5).

Як видно з даних табл. 5 у 2004 р. було видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв більше зернових культур на 574 тисяч тонн, худоби та птиці – на 1,5 тисяч тонн, яєць – на 2,1 млн. шт. ніж у 2000 р. Зменшення видачі пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв окремих видів продовольчої продукції (картоплі, овочів, плодів, ягід) за цей період обумовлене підвищенням рівня самозабезпеченості пайовиків у цих продуктах харчування та, інколи, більш високою ціною реалізації сільськогосподарськими підприємствами порівняно з тією, що формується на міському ринку.

Збільшення обсягу реалізації сільськогосподарськими підприємствами продовольчої продукції за такими каналами, як реалізація на ринку, реалізація населенню, реалізація за іншими каналами є наслідком зниження ролі та привабливості бартерних операцій. Ринкові умови господарювання вимагають прискороного кругообігу капіталу. Бартерні операції дещо уповільнюють цей кругообіг. У зв'язку з цим щорічно зменшується обсяг продовольчої продукції, реалізованої за бартерними угодами, про що і свідчать дані табл. 6.

Таблиця 6. Обсяг продовольчої продукції, реалізованої за бартерними угодами в Україні, %*.

Види продукції	Роки						Відхилення
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	
Продукція сільськогосподарства	12,0	18,7	7,6	4,5	1,7	1,0	-11,0
Продукція рослинництва	19,2	25,0	10,4	6,1	2,4	1,3	-17,9
Зернові культури	12,8	25,4	11,9	6,8	2,4	1,4	-11,4
Картопля	9,9	16,4	5,6	3,7	1,1	1,1	-8,8
Овочі	3,9	15,4	5,9	3,9	1,8	0,8	-3,1
Плоди та ягоди	4,3	10,8	5,2	1,3	1,4	1,6	-2,7
Продукція тваринництва	6,1	6,2	2,1	1,2	0,5	0,3	-5,8
Худоба та птиця	10,4	7,6	2,0	1,2	0,5	0,2	-10,2
Молоко і молочні продукти	0,8	4,8	2,0	1,1	0,4	0,2	-0,6
Яйця	4,1	7,8	4,2	2,5	1,1	1,1	-3,0

* За даними Держкомстату України.

Викладені результати досліджень аналізу реалізації продовольчої продукції в Україні свідчать про недосконалість системи реалізації продовольчої продукції. Тому з метою удосконалення цієї системи необхідно вжити певні заходи як на державному рівні, так і на рівні сільськогосподарських підприємств.

На державному рівні необхідно забезпечити:

- прийняття законодавчих актів, які б стимулювали розвиток гнучкої товарної політики відносно вітчизняних товаровиробників;

- контроль за своєчасною розробкою інструкцій відповідними органами, як основи усунення протиріч економічного розвитку суб'єктів продовольчої сфери;

- створення прозорої інформаційної системи про моніторинг продовольчого ринку;

- активізацію процесів демонополізації виробничо-фінансових відносин у продовольчому підкомплексі України;

- сприятливі умови національним товаровиробникам для виходу на зовнішні ринки;

- удосконалення антимонопольного законодавства та посилення персональної відповідальності осіб антимонопольного комітету в разі допущення суттєвих недоліків у роботі;

- сприятливий інвестиційний клімат для залучення капіталу та розвитку виробництва з врахуванням світових стандартів якості продукції;

- передбачення в податковому законодавстві пільг для національних аграрних товаровиробників, які щорічно збільшують обсяги виробництва, реалізації продовольчої продукції, виходячи з індивідуальних індексів загальнодержавних податків і зборів конкретного підприємства;

- суттєві надбавки до заробітної плати працівникам національних, регіональних та місцевих органів виконавчої влади за сприяння реалізації продовольчої продукції на більш вигідних економічних умовах порівняно з реальними можливостями сільськогосподарських товаровиробників;

формування оптових партій продовольчої продукції на місцевих, регіональних рівнях та направлення її до покупця минаючи посередницькі структури;

- формування оптових партій продовольчої продукції на місцевих та регіональних рівнях та направлення її до покупця, минаючи посередницькі структури;

- дослідження кон'юнктури ринків ближнього зарубіжжя та створення регіональних митно-торговельних юридичних центрів з надання послуг щодо оформлення документації в разі збуту продукції за межі України, руху фінансових потоків, укладання міжнародних угод, з надання іншої юридичної допомоги у питаннях здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

На рівні сільськогосподарських підприємств необхідно забезпечити:

- формування маркетингових відділів для просування продовольчої продукції на ринок;

- оновлення машинного парку аграрних товаровиробників економічною технікою як основи зниження собівартості реалізації продукції під час її транспортування;

- підвищення конкурентоздатності окремих галузей продовольчої сфери за рахунок впровадження у виробничий цикл досягнень науково-

технічного прогресу;

- активізацію інтеграційних процесів з суб'єктами – лідерами на продовольчому ринку;
- оперативне реагування на кон'юнктуру продовольчого ринку.

Висновки

Аналіз реалізації продовольчої продукції за період 1990–2004 рр. свідчить про суттєве зниження обсягів реалізації продовольчої продукції сільськогосподарськими товаровиробниками. При цьому відбулися зміни в структурі каналів реалізації основних видів продовольчої продукції в Україні, зокрема знизилася реалізація продовольчої продукції сільськогосподарськими підприємствами переробним підприємствам. Одночасно відбулося суттєве збільшення реалізації продовольчої продукції за наступними каналами: населенню, на ринку та за іншими каналами. На сучасному етапі вагомим значенням серед усіх каналів реалізації набуває останній, що зумовлено трансформацією кон'юнктури продовольчого ринку. Разом з тим, вказаний канал не вирішує проблеми насичення продовольчого ринку вітчизняною продукцією. У зв'язку з цим як на державному, так і на мікрорівні необхідно вжити багатовекторний комплекс заходів, направлений на конструктивний розвиток процесу реалізації продовольчої продукції в Україні.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження мають бути направлені на теоретико-методологічне обґрунтування удосконалення збутової діяльності, розробку концептуальних підходів щодо маркетингової діяльності національних товаровиробників у продовольчій сфері, підвищення ефективності управлінських рішень під час здійснення руху товарів на ринку продовольства.

Література

1. *Березін О.В.* Деякі аспекти стратегії і тактики формування національного продовольчого ринку України // Економіка АПК. – 2004. – № 6. – С. 102–107.
2. *Губенко В.І.* Вплив трансформації курсу національної валюти на експорт товарів АПК // Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 85–88.
3. *Даниленко А.С.* Роль земельних ресурсів у розвитку продовольчого ринку в Україні // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 15–19.
4. *Юценко В.А.* Розвиток агропромислового комплексу України в контексті світового продовольчого ринку // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 6–13.